

УДК 346.13

В.П. Попелюк,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕГЛЯДУ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ СУДОВИХ АКТІВ З ПІДСТАВ НЕОДНАКОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Анотація. У статті аналізуються деякі питання повноважень Верховного Суду України з підстав перегляду судових актів в частині неоднакового застосування процесуального законодавства. З'ясовано, що складність звернення до Верховного Суду України з перегляду судових актів, в тому числі ухвал, які винесені з порушенням процесуального права пов'язана з наявністю правової можливості для оскарження.

Ключові слова: Верховний Суд України, повноваження Верховного Суду України, судові рішення, оскарження ухвал, перегляд судових рішень.

Постановка проблеми. Сучасна практика оскарження та перегляду судових актів свідчить про непоодинокі випадки порушення судами норм процесуального права. Досить часто предметом звернення до Верховного Суду України стали заяви з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права.

При цьому предметом подачі таких заяв та відповідно предметом перегляду в Верховному Суді України стали випадки неоднакового і неправильного застосування положень Господарського процесуального кодексу України, які перешкоджають подальшому провадженню у справі без винесення ухвали чи з винесенням, але з перевищенням своїх повноважень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Питання процесуального статусу Верховного Суду України в судовій системі вивчалися

багатьма провідними вченими-теоретиками та практиками. Серед них: В.Е. Беляневич, М.П. Курило, В.В. Сердюк, А.Й. Осетинський, О.П. Подцерковний, Т.В. Степанова, Т. Татьков, О.С. Ткачук та ін.

Мета статті полягає у дослідженні механізму забезпечення здійснення правосуддя в Україні через забезпечення можливості оскарження ухвал суду поза переліком статті 106 Господарського процесуального кодексу України та перегляду відповідно Верховним Судом України заяв з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права.

Виклад основного матеріалу дослідження. В силу в статті 125 Конституції України основна роль у процесі здійснення правосуддя належить Верховному Суду України, як найвищому судовому органу у системі судів загальної юрисдикції. Такий особливий правовий

статус Верховного Суду, обумовлюється не лише повноваженнями у сфері судочинства, а й виконанням низки функцій щодо забезпечення єдності застосування норм матеріального та процесуального права всіма судами.

При цьому процесуальний статус Верховного Суду України ґрунтується на консолідації його правових інститутів з інститутами судоустрою. Так, статтею 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що Верховний Суд України (далі – ВСУ):

– здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом; здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;

– надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням судової системи України;

– надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину;

– вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

– звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;

– забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом; здійснює інші повноваження, визначені законом [1].

В той же час, підстави і порядок перегляду ВСУ судових рішень Вищого господарського суду України (далі – ВГСУ) визначаються виключно нормами Господарського процесуального кодексу

України (далі – ГПК) і не можуть регулюватися нормами будь-яких інших законів та інших нормативно-правових актів.

ГПК встановлює, що умовою подачі заяви про перегляд судових рішень або ухвал в ВСУ, є їх перегляд в касаційному порядку, тобто лише після перегляду ВГСУ та прийняття ним постанови за наслідками розгляду касаційної скарги.

Так, стаття 111-16 ГПК встановлює підстави для подання заяви про перегляд судових рішень господарських судів до ВСУ:

1) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило до ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах;

2) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права – при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підвідомчості або підсудності справ;

3) невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції викладеному в постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права;

4) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом [2].

Виходячи з аналізу змісту цієї статті виходить, що об'єктом перегляду ВСУ з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права – при оскарженні судового рішення можуть бути лише судові акти, в тому числі, ухвали і тільки в тому разі, якщо вони перешкоджають провадженню у справі.

Інші судові акти, в тому числі, ухвали не можуть бути предметом заяви до ВСУ окремо від постанови касаційної інстанції. Заперечення щодо судових актів та ухвал можуть бути включені до заяви про перегляд ВСУ постанови касаційної інстанції, прийнятої за результатами касаційного перегляду.

Крім того, судова практика свідчить, що предметом перегляду з підстав неонакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права в ВСУ може бути і в разі, якщо суд допустив неонакове і неправильне застосування положень ГПК в постанові суду, а не в ухвалі і, які перешкоджають подальшому провадженню у справі в постанові суду.

Так, у постанові ВСУ від 24 червня 2015 року про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 25.02.2015 у справі № 914/2062/14 викладений правовий висновок, що неонакове і неправильне застосування судами положень статті 43 ГПК України перешкоджає подальшому провадженню у справі шляхом ухвалення Верховним Судом України нового рішення за наявності неповноти з'ясування обставин справи, а тому судові рішення у справі підлягають скасуванню, а справу слід передати на розгляд суду першої інстанції, згідно п.п. «а» п. 1 ч. 2 ст. 111²⁵ ГПК України [3].

Складність звернення до ВСУ з перегляду ухвал, які винесені з порушенням процесуального права пов'язана з відсутністю можливості взагалі оскарження таких ухвал. Оскільки, ГПК передбачає перелік ухвал, які можливо окремо оскаржити від рішення суду, але є ухвали, які не можливо оскаржити окремо від рішення суду і, які можуть бути явно незаконними і відповідно досить складно в подальшому віднайти підстави для звернення до ВСУ з

підстав неонакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права.

Для прикладу, одною з таких ухвал може бути ухвала про призначення експертизи і винесення, яких найчастіше пов'язане з неправильністю формулювання питань, які ставляться експерту. Так, у постанові Вищого господарського суду України від 2 березня 2016 року у справі № 904/294/15 було задоволено касаційну скаргу та скасовано ухвалу Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 18.12.2015 року з мотивів поставлення перед судовим експертом питання, які мають правовий характер і вирішення яких чинним законодавством віднесено до компетенції суду. Питання, яке поставлено судом на вирішення судової експертизи, за своїм змістом стосується надання суду роз'яснення щодо застосування вимог стандартів бухгалтерського обліку. Фактично суд просить експерта роз'яснити якими повинні бути докази, що підтверджують факт зарахування конкретних платежів за товар по договору купівлі-продажу, відповідно до вимог стандартів бухгалтерського обліку [4].

В іншій справі, ухвалою Одеського апеляційного господарського суду від 15.03.2016 по справі № 916/4225/15 постановлено призначити у справі судову економічну експертизу документів бухгалтерського обліку, податкового обліку і звітності та на вирішення поставлено питання визначення вартості частки майна [5].

При цьому важливість наявності механізму оскарження ухвали пов'язана з тим, що відповідно до розділу V Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України), засобами доказування є: письмові докази, речові докази, висновок експерта, пояснення представників сторін та інших сторін,

які беруть участь у процесі, але з цього приводу склалася доволі неоднозначна судова практика, оскільки оскарження ухвали, якщо на думку сторони судом призначено експертизу з порушенням норм матеріального або процесуального права є проблематичним.

Проблема полягає у тому, що ГПК України у статті 106 закріплює перелік ухвал, які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду і ухвала про призначення експертизи до таких не входить і як правило суди, до яких оскаржуються такі ухвали, відмовляють у задоволенні таких скарг, посиляючись на неможливість оскарження ухвали про призначення експертизи. Керуючись при цьому постановою Пленуму Вишого господарського суду України від 23.03.2012 № 4 «Про деякі питання практики призначення судової експертизи» [6].

Таким чином, з наведеного видно, що суди часто виходять за межі своїх повноважень, виносячи ухвали про призначення експертизи, ставлячи при цьому експерту на вирішення питання права, що входить саме до компетенції суду, а не експерта.

В зв'язку з цим, важливою гарантією здійснення правосуддя в Україні є забезпечення можливості оскарження ухвал суду окремо та поза переліком статті 106 ГПК України, оскільки відсутність механізму оскарження таких ухвал позбавляє особу права на всебічний, справедливий та законний розгляд справи.

Зазначена позиція знайшла відображення в рішенні Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111-13 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції

України від 25 квітня 2012 року у справі № 1-12/2012 [7].

В цьому рішенні зазначено, що право на оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій є складовою конституційного права особи на судовий захист. Воно гарантується визначеними Конституцією України основними засадами судочинства, які є обов'язковими для всіх форм судочинства та судових інстанцій, зокрема забезпеченням апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (пункт 8 частини третьої статті 129 Конституції України).

Більш того, забезпечення можливості апеляційного та касаційного оскарження судових актів, в тому числі, ухвал суду та можливості перегляду з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права в ВСУ в разі, якщо суд допустив неоднакове і неправильне застосування положень ГПК гарантується принципом справедливості та принципом правової визначеності.

Принцип справедливості визначений в частині третій статті 129 Конституції України, а принцип правової визначеності у національному законодавстві не закріплений. При цьому значущість принципу правової визначеності для результативного правового регулювання підтверджується рішеннями Конституційного Суду України.

Так, рішенням від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 Конституційний Суд України справі про постійне користування земельними ділянками, наголосив, що невизначеність, нечіткість правової норми призводить до її неоднакового розуміння та тлумачення, що в практичній площині призводить до різного застосування [8].

Далі, в рішенні від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010 Конституційний Суд України звернув увагу на правову визна-

ченість, як елемент верховенства права: «Одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [9].

Цим рішенням Конституційний Суд України встановив, що правовій визначеності відповідатиме встановлення обмежень основних прав людини і громадянина лише за умови забезпечення зрозумілих і передбачуваних для особи наслідків застосування правових норм.

Як зазначає Л. Ушакова, принцип правової визначеності був сформульований у рішеннях європейських судів та є одним із найбільш важливих загальноєвропейських демократичних досягнень і необхідним елементом нормативно-правової конструкції соціальної держави [10].

Принцип правової визначеності для обґрунтування своїх рішень використовує і Європейський суд з прав людини, прецеденти якого можна вважати частиною європейського права. Як відомо, європейське право крім норм, які регулюють суспільні відносини, що складаються в ході інтеграційних процесів у рамках Європейських Співтовариств і заснованого на них Євросоюзу, включає також принципи та норми європейської системи захисту прав людини. Підвалини цієї системи були закладені Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод 1950 р. (далі — Конвенція), а захист Конвенції забезпечується Європейським судом

з прав людини. Як свідчить практика Європейського суду з прав людини, то принцип правової визначеності, дозволяє виділити три групи вимог, а саме: вимоги до визначеності законодавства, вимоги до визначеності повноважень та вимоги до визначеності судових рішень.

При цьому, аналіз рішень Європейського суду з прав людини є важливим з точки зору сприйняття змістовної сторони принципу правової визначеності. Зокрема, дослідження двох хрестоматійних справ (справа «Рябих проти Російської Федерації» та «Брумареску проти Румунії») дає змогу сформулювати наступних два змістовних положення.

По-перше, прийняті судом остаточні рішення, що набрали законної сили, не підлягають перегляду.

По-друге, жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного судового рішення з метою лише проведення повторного слухання та отримання нового рішення.

Зазначена позиція доповнюється застереженням стосовно того, що перегляд остаточного судового рішення не є відхиленням від принципу правової визначеності, якщо він не здійснюється з метою виправлення судової помилки, неправильного здійснення правосуддя [11, 12].

Таким чином незмінною повинна залишитись практика ВСУ, за якою судді повинні забезпечувати реалізацію стабільності норм права, визначеного характеру судових рішень, які у свою чергу за допомогою принципу правової визначеності, як інструменту правового механізму можливості апеляційного та касаційного оскарження судових актів, в тому числі, ухвал суду та можливості перегляду з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права в ВСУ в разі, якщо суд допустив неоднакове і неправильне

застосування положень ГПК забезпечать реалізацію принципів справедливості та правової визначеності.

Висновки з дослідження. Отже, проведене нами дослідження дозволяє зробити висновки, що відсутність можливості апеляційного та касаційного оскарження судових актів, в тому числі, ухвал суду про призначення експертизи не узгоджується з принципом

справедливості визначеним в частині третій статті 129 Конституції України і може бути реалізовано шляхом звернення до Верховного Суду України з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права — при оскарженні судового рішення, що забезпечить ефективність судового захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» // [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>
2. Господарський процесуальний кодекс України // [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>
3. Постанова Верховного Суду України від 24 червня 2015 року // [Електронний ресурс] // Режим доступу // www.reyestr.court.gov.ua
4. Постанова Вищого господарського суду України від 2 березня 2016 року у справі № 904/294/15 // [Електронний ресурс] // Режим доступу // www.reyestr.court.gov.ua
5. Ухвала Одеського апеляційного господарського суду від 15.03.2016 по справі № 916/4225/15 // [Електронний ресурс] // Режим доступу // www.reyestr.court.gov.ua
6. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 23.03.2012 № 4 «Про деякі питання практики призначення судової експертизи» // [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>
7. Рішення Конституційного суду України від 25 квітня 2012 року у справі № 1-12/2012м // [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>
8. Рішенням Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. у справі № 5-рп/2005 [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>
9. Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010 // [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>
10. Ушакова Л.В. Принцип правової определенности как элемент нормативно-правовой конструкции социального государства // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.problemanalysis.ru/Dokladi2/Ushakova.pdf>
11. Європейського суду з прав людини по справі «Брумареску проти Румунії» // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://europa.eu.int/Article.asp?AId=307>
12. Постанова Європейського суду з прав людини по справі «Ряхих проти Російської Федерації» // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/new/003.htm>

Попелюк В.П.

Особенности пересмотра Верховным судом Украины судебных актов по основаниям неодинакового применения норм процессуального права.

Аннотация. В статье анализируются некоторые вопросы полномочий Верховного суда Украины и оснований пересмотра судебных актов в части неодинакового применения процессуального законодательства. Установлено, что сложность обращения в Верховный суд Украины по пересмотру судебных актов, в том числе решений, вынесенных с нарушением процессуального права, связана с наличием правовой возможности для обжалования.

Ключевые слова: Верховный суд Украины, полномочия Верховного суда Украины, судебные решения, обжалование определений, пересмотр судебных решений.

V. Popeliuk

Particularly the revision of the Supreme Court of Ukraine court acts on the grounds of unequal application of procedural rules.

Summary. The article examines some of the issues of the Supreme Court of Ukraine and the grounds revision of judicial decisions in unequal application of the procedural law. It was found that the complexity of the application to the Supreme Court of Ukraine on the revision of judicial decisions, including decisions made in violation of the procedural law related to the presence of the legal possibilities for appeal.

Keywords: Supreme Court of Ukraine, the powers of the Supreme Court of Ukraine, court decisions, appeal decisions, the review of judicial decisions.

